

تأثیر عنصر روی و زمان برداشت بر کاهش انباشت نیترات و فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در کاهو و اسفناج در محیط آبکشت

زهرا قشلاقی^{۱*}، رضا خراسانی^۱، غلامحسین حق‌نیا^۱ و محمد کافی^۲

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۳/۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۷/۳)

چکیده

سبزی‌های برگ‌ی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اجزای رژیم غذایی انسان، دارای بیشترین سهم استفاده از کودهای نیتروژن بوده و بیش از سایر فرآورده‌ها در معرض خطر انباشتگی نیترات قرار دارند. به‌منظور بررسی تأثیر تغذیه روی و زمان برداشت بر کاهش انباشت نیترات و فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در دو گیاه کاهو و اسفناج، آزمایشی به‌صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی با سه تکرار در محلول‌غذایی هوگلند و آرنون با دو سطح روی (۷ و ۵۰ میکروگرم در لیتر) و دو زمان برداشت (۲۹ و ۴۶ روز) انجام شد. نتایج نشان داد با افزایش غلظت روی، غلظت نیترات در اندام هوایی کاهو در هر دو زمان برداشت و غلظت نیترات در ریشه گیاه در زمان برداشت دوم کاهش یافت، در حالی که کاهش غلظت نیترات در ریشه و اندام هوایی اسفناج مشاهده نشد. در هر دو گیاه کاربرد مقدار زیاد روی سبب افزایش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز گردید. نتایج هم‌چنین نشان داد که گذشت زمان موجب کاهش فعالیت آنزیم و افزایش انباشت نیترات در هر دو گیاه شد. نتایج این پژوهش نشان داد متابولیسم نیترات در گیاهان تحت تأثیر فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز بوده و فعالیت این آنزیم نیز تحت تأثیر نوع گیاه، زمان برداشت و عناصر غذایی از جمله غلظت عنصر روی است.

واژه‌های کلیدی: روی، نیترات ردوکتاز، انباشت نیترات، سبزی‌های برگ‌ی

مقدمه

پژوهش‌های زیادی روی کاهش انباشت نیترات در سبزی‌ها صورت گرفته است در اغلب این پژوهش‌ها عوامل مؤثر بر انباشت نیترات در سه گروه عوامل تغذیه‌ای، ژنتیکی و محیطی بررسی شده‌اند (۶ و ۲۶). در بیشتر مطالعات انجام شده دما و شدت نور از عوامل‌های محیطی بسیار تأثیرگذار بر میزان انباشت نیترات به شمار می‌روند (۶ و ۱۱). لذا با توجه به این که تغییر عوامل محیطی در وضعیت طبیعی و مزرعه‌ای دشوار است عمدتاً نقش عوامل تغذیه‌ای به‌ویژه وقتی که غلظت نیترات در محیط خارجی زیاد باشد نسبت به دو عامل دیگر به مراتب از اهمیت

نیترات و آمونیوم از شکل‌های قابل جذب نیتروژن در گیاهان به شمار می‌روند که میزان جذب هر کدام بسته به گونه گیاهی و غلظت آنها در محیط متفاوت خواهد بود. نیترات از مهم‌ترین منابع جذب نیتروژن در سبزی‌های برگ‌ی به شمار می‌رود. براساس گزارش‌های اعلام شده کاهو و اسفناج به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اجزای رژیم غذایی، از بیشترین انباشت‌گرهای نیترات محسوب می‌شوند و تقریباً ۷۲ تا ۹۴ درصد میانگین مصرف روزانه بشر به نیترات را به خود اختصاص می‌دهند (۱۴). تاکنون

۱. گروه علوم خاک، دانشکده کشاورزی، دانشگاه فردوسی مشهد

۲. گروه زراعت و اصلاح نباتات، دانشکده کشاورزی، دانشگاه فردوسی مشهد

*مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: za.gheshlaghi@stu.um.ac.ir

مدیریتی بیشتری برخوردار است (۳۴).

مهم‌ترین عناصر تغذیه‌ای مؤثر بر انباشت نیترات، که در بیشتر پژوهش‌ها به یکی یا مجموعه‌ای از آنها اشاره شده است، شامل کلر، پتاسیم، فسفر، کلسیم، مولیبدن، بور، سولفات، و روی می‌باشد (۳، ۶، ۹ و ۱۱). در این میان عنصر روی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر کم مصرف جایگاه ویژه‌ای در رشد گیاهان دارد. نقش این عنصر از واکنش‌های بسیار ساده تا پیچیده را در بر می‌گیرد و صرف نظر از جایگاه آن به‌عنوان یک عامل تغذیه‌ای مهم در چرخه زندگی گیاهان در بسیاری از سیستم‌های آنزیمی گیاه نقش کاتالیزوری، فعال‌کننده و یا ساختمانی دارد (۲۱ و ۲۳). پژوهش‌های رویز و رومر (۲۵) و احمد و همکاران (۳) نشان داد که افزایش کاربرد پتاسیم و روی به محیط رشد گیاه، با تسهیل در جذب نیترات و انتقال بیشتر آن به اندام‌های هوایی و افزایش سوخت و ساز گیاه و در نهایت با احیای بیشتر نیترات منجر به کاهش انباشت آن در برخی از گیاهان شده است. با این حال مطالعات درلیک و روگل (۱۵) نشان داد که بین منابع پتاسیم و روی خاک و میزان انباشت نیترات هیچ رابطه معنی‌داری وجود ندارد. مطالعات بلوم زاندسترا و لمپ (۹) نشان داد که بین غلظت نیترات با سولفات و روی در اندام‌های گیاه کاهو، همبستگی منفی (رابطه همستیزی) وجود دارد. ماینارد و همکاران (۲۴) نشان دادند که کاهش غلظت سولفات روی ممکن است به افزایش انباشت نیترات در گیاهان منجر شود. مطالعات آمبرگ (۵) نشان داد، کمبود روی در گیاهان با افزایش فعالیت آنزیم ریبونوکلاز (Ribonuclease) موجب تشدید انباشت نیترات در آنها می‌شود، آمبرگ هم‌چنین اعلام کرد که نقش عنصر روی در انباشت نیترات مربوط به نقش این عنصر در فعالیت‌های آنزیمی مؤثر در احیاء و متابولیسم نیترات است. در همین راستا بررسی فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز، به‌عنوان اولین آنزیم مؤثر در احیاء و متابولیسم نیترات دارای اهمیت بسیار است، بدین گونه که نیترات در حضور این آنزیم به آمونیم تبدیل می‌شود و مانع انباشت نیترات در بافت‌های گیاهی می‌گردد. نتایج کمپبل (۱۰)

نشان داد که میزان فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز بسته به نوع گیاه و شرایط تغذیه‌ای آن متفاوت است. نتایج سانتاماریا (۲۶) و چن و همکاران (۱۲) نشان داد که در یک شرایط محیطی و تغذیه‌ای یکسان توانایی گیاهان مختلف در جذب و احیاء نیترات متفاوت است که یکی از دلایل آن تفاوت در میزان فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز است. بیورز و هگمن (۸) اعلام کردند که افزایش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز موجب کاهش غلظت نیترات در اندام‌های گیاهی می‌شود.

غلظت نیترات در اندام رویشی گیاهان دارای میوه یا اندام ذخیره‌ای، مثل گوجه و سیب‌زمینی، هم زمان با فصل برداشت (اواخر دوره زایشی) به‌طور معنی‌داری کاهش می‌یابد. درحالی‌که غلظت نیترات در سبزی‌های برگ‌ی که فاقد اندام ذخیره‌ای هستند، در اواخر دوره رویشی که بهترین زمان (از نظر بازار پسندی) برای برداشت آنها محسوب می‌شود به‌طور قابل توجه‌ای افزایش می‌یابد (۶ و ۲۴). مطالعات انجام شده (۶ و ۲۴) نشان می‌دهد که سبزی‌های برگ‌ی، الگوهای متفاوتی از نظر ادامه انباشت نیترات با افزایش سن گیاه دارند. بدین منظور برای کاهش غلظت نیترات در سبزی‌های برگ‌ی پر مصرف، لازم است با توجه به نوع گیاه و غلظت نیترات محیط، سن فیزیولوژی مطلوب هر گیاه برای برداشت انتخاب شود. نتایج پژوهش‌های سانتاماریا (۲۶) و آنجانا و همکاران (۶) نشان داد که غلظت نیترات در بخش‌های مختلف یک گیاه و با تغییرات سن فیزیولوژیک گیاه متفاوت است. هم‌چنین آنجانا و همکاران (۶) با بررسی غلظت نیترات در ژنوتیپ‌های مختلف اسفناج در دو زمان ۳ و ۶ هفتگی بعد از کاشت، نشان دادند که میزان انباشت نیترات، ۶ هفته بعد از کاشت به‌طور معنی‌داری بیش از ۳ هفتگی بوده است. نتایج اگموند و بریتلر (۱۶) نشان داد که بیشترین فعالیت آنزیم و کمترین انباشت نیترات در گیاه، در مرحله سه برگ‌ی که انبساط برگ حداکثر است، دیده شد. سانتورو و مگالهی (۲۷) نیز اعلام کردند که با افزایش رشد گیاه و کاهش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز میزان انباشت نیترات در گیاه افزایش یافت.

جدول ۱. غلظت عناصر غذایی در محلول تغییر یافته هوگلند و آرنون (۱۷)

محلول پایه	فرمول شیمیایی	غلظت محلول مادر (میلی مولار)	میلی لیتر محلول مادر در ۲۵ لیتر
نیترات کلسیم	Ca(NO ₃) ₂ .4H ₂ O	۶/۶	۱۰۰
نیترات پتاسیم	KNO ₃	۸/۲	۱۰۰
پتاسیم دی هیدروژن فسفات	KH ₂ PO ₄	۱	۵۰
سولفات منیزیم	MgSO ₄ .7H ₂ O	۲	۵۰
اسید بوریک	H ₃ BO ₃	۴۶/۲	۲۵
کلرید منگنز	MnCl ₂ .4H ₂ O	۹/۱	۲۵
سولفات روی*	ZnSO ₄ .7H ₂ O	۰/۷	۲۵
سولفات روی*	ZnSO ₄ .7H ₂ O	۰/۱	۲۵
سولفات مس	CuSO ₄ .5H ₂ O	۰/۳	۲۵
اسید مولیبدیک	H ₂ MoO ₄ .H ₂ O	۰/۱	۲۵
کلات آهن	Fe-EDTA	۱۰۹/۴	۲۵

*: بسته به تیمار مورد نظر سولفات روی با غلظت تعیین شده به محلول اضافه شده است.

یافته هوگلند و آرنون (۱۷) انجام گرفت. منبع نیتروژن به صورت نیترات (با غلظت ۲۰ میل مول در لیتر) از دو نمک نیترات کلسیم و نیترات پتاسیم و روی نیز در دو سطح ۷ و ۵۰ میکروگرم در لیتر از منبع سولفات روی تأمین شد.

کاشت بذر و نگهداری گیاهان

ابتدا بذرهای کاهو و اسفناج در گلدان‌هایی حاوی مخلوط کوکوپیت، پرلیت و ماسه به ترتیب با نسبت‌های حجمی ۰/۲۵، ۰/۲۵ و ۰/۵ کشت شدند. پس از ۲۳ روز، نشاءهای هر دو گیاه در مرحله دو تا سه برگگی به درون ظرف‌های بیست و پنج لیتری حاوی محلول هوادهی شده هوگلند و آرنون (جدول ۱) انتقال یافتند، به طوری که در هر ظرف برای برداشت اول ۱۴ و برای برداشت دوم ۷ گیاه مستقر گردید. محلول غذایی هر هفته یکبار تعویض می‌شد و در این فاصله pH، EC و غلظت نیترات محلول غذایی نیز هر دو روز یکبار تعیین شد. به طوری که مقدار EC محلول غذایی در حدود ۲ دسی زیمنس بر متر (dS m⁻¹) و pH آن حدود ۵/۸ تنظیم شد. برای تنظیم غلظت نیترات محلول حدود ۲۰

با توجه به این نکته که کاهش انباشت نیترات در سبزی‌های برگگی می‌تواند ارزش تغذیه‌ای این محصولات را افزایش دهد و ضرورت اهمیت سلامت فرآورده‌های غذایی برای بشر، پژوهش حاضر به منظور مطالعه اثر سطوح روی و زمان برداشت بر کاهش انباشت نیترات و فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در دو گیاه کاهو و اسفناج انجام شد.

مواد و روش‌ها

تیمارهای آزمایش و ترکیب محلول غذایی

این آزمایش در گلخانه دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۹۱ به اجرا درآمد. آزمایش به صورت فاکتوریل در قالب طرح کاملاً تصادفی (۲×۲×۲) در دو سطح روی (۷ و ۵۰ میکروگرم در لیتر) و دو زمان برداشت (۲۹ و ۴۶ روز پس از انتقال نشاءها به محلول غذایی) با سه تکرار بر روی دو گیاه کاهو (*Lactuca sativa* L. var *longifolia*) و اسفناج (*Spinacia oleracea* L. var *hnermis*) در محلول غذایی تغییر

با قرار گرفتن در محلول متیل بنفش رنگ آمیزی و سپس توسط دستگاه دلتا-ت (Delta-T SCAN image analysis) اسکن شده و با نرم افزار Root Edge مجموع طول ریشه برحسب متر اندازه‌گیری گردید.

اندازه‌گیری غلظت عناصر در گیاه

پس از جدا کردن اندام هوایی از ریشه گیاه در زمان برداشت و شست و شوی آنها، اندام هوایی و ریشه گیاهان به‌طور جداگانه، به مدت ۴۸ و ۷۲ ساعت به ترتیب برای اسفناج و کاهو در دمای ۷۰ درجه سانتی‌گراد در خشک‌کن قرار گرفتند و پس از ثابت شدن وزن آنها توزین شدند و از تقسیم مجموع طول ریشه به وزن خشک اندام هوایی نسبت R/S برحسب (متر بر گرم) به دست آمد. نمونه‌های گیاهی خشک شده به وسیله آسیاب کاملاً پودر شد (اندام هوایی و ریشه به صورت جدا) و مقدار ۰/۱ گرم از هر نمونه توزین و ۲۰ میلی‌لیتر اسید استیک ۲ درصد به آن افزوده شد و به مدت نیم ساعت شیک گردید و بعد از عصاره‌گیری با کاغذ صافی واتمن ۴۲، مقدار نیترات موجود در عصاره با روش دی‌آزو و دستگاه اسپکتروفتومتر (در طول موج ۵۴۰ نانومتر برحسب میل‌گرم نیترات در گرم وزن خشک گیاهی) (mg NO₃- g-1 dw) اندازه‌گیری گردید (۱). با توجه به نقش عناصر غذایی کم مصرف در فعالیت‌های آنزیمی گیاه و انباشت نیترات، پس از آماده‌سازی و هضم مرطوب نمونه‌ها غلظت عناصر آهن، روی و مس در اندام هوایی دو گیاه با استفاده از دستگاه جذب اتمی مدل PG-990 برحسب میلی‌گرم در کیلوگرم وزن خشک گیاهی اندازه‌گیری و گزارش گردید.

پس از اندازه‌گیری‌ها و ثبت نتایج، داده‌های خام توسط نرم‌افزار MSTAT-C مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت. برای مقایسه میانگین‌ها از آزمون چند دامنه‌ای دانکن در سطح احتمال ۵ درصد استفاده شد و رسم نمودارها نیز توسط نرم‌افزار Sigma Plot 11 صورت گرفت.

نتایج و بحث

عملکرد، طول ریشه و نسبت R/S

نتایج تجزیه واریانس داده‌ها (جدول ۲) نشان داد که اثر سطح

میلی‌مول در لیتر، سنجش غلظت نیترات در محلول با روش اسپکتروفتومتری و در طول موج UV (۲۲۰ و ۲۷۵ نانومتر) انجام گرفت (۳۱). سطح محلول نیز در صورت کاهش حجم، با آب مقطر به حجم رسانده می‌شد، میانگین دمای گلخانه در روز و شب به ترتیب حدود ۲۵ و ۱۶ درجه سلسیوس بود.

اندازه‌گیری فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز

در این پژوهش برای اندازه‌گیری فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز از روش ارائه شده توسط جاوورسکی (۱۸) در سال ۱۹۷۱ استفاده شد. در این روش با استفاده از پنج نمونه‌هایی همانند از نظر اندازه، از برگ‌های بالغ و سالم (بدون نشان زردی و بافت مردگی) تهیه شد و پس از توزین به منظور تأمین شرایط بی‌هوازی بلافاصله به لوله‌های آزمایش درب‌دار حاوی ۱۰ میلی‌لیتر محلول بافر با پ-هاش ۷/۵ منتقل گردید. اندازه‌گیری فعالیت آنزیم در دو زمان صفر و یک ساعت انجام شد. توقف فعالیت آنزیم و ایجاد رنگ صورتی با کاربرد محلول سولفانیل آمید ۱ درصد، و نفتیل اتیلن دی آمین هیدروکلرید (NEED Ethylenediamine N-(1-naphthyl) Dihydrochloride) ۰/۰۲ درصد انجام گرفت و میزان نیتريت تولیدشده بر اثر فعالیت آنزیم در زمان‌های گفته شده در طول موج ۵۴۰ نانومتر با دستگاه اسپکتروفتومتر (مدل S2000 uv/vis) برحسب میکرومول نیتريت در گرم وزن تازه گیاهی در ساعت (μmol NO₂⁻ g⁻¹ f.w. h⁻¹) محاسبه گردید.

اندازه‌گیری طول ریشه

از آنجایی که در این آزمایش نوع گیاه به‌عنوان یک فاکتور مطرح است طول ریشه، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین خصوصیات مورفولوژیک ریشه و عامل مؤثر در جذب نیترات در دو گیاه کاهو و اسفناج اندازه‌گیری شد. در هر دو زمان برداشت، ریشه گیاه از اندام هوایی جدا و پس از شست و شوی دقیق با آب مقطر و خشک کردن آب اضافی، سه نمونه تصادفی از هر ظرف تهیه و برای اندازه‌گیری طول ریشه توسط دستگاه اسکنر ریشه به پژوهشکده علوم گیاهی دانشگاه فردوسی مشهد منتقل شد. نمونه‌های ریشه ابتدا

جدول ۲. تجزیه واریانس اثرهای اصلی و متقابل فاکتورها بر وزن خشک اندام هوایی، طول ریشه و نسبت طول ریشه به وزن خشک اندام هوایی (R/S)

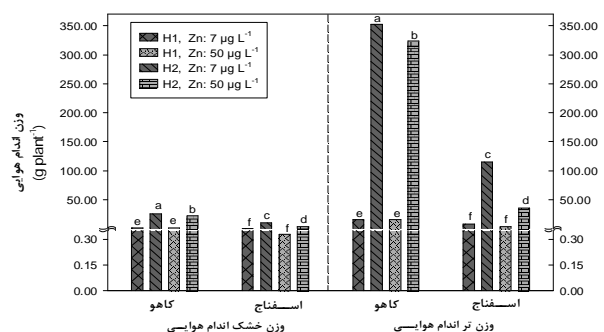
R/S	میانگین مربعات		درجه آزادی	منابع تغییر
	طول ریشه	وزن خشک اندام هوایی		
۳۰۹/۵**	۲۰۹/۴ ^{ns}	۳۷/۸**	۱	سطح روی
۲۱۲۷/۵**	۱۳۱۴۳/۹**	۱۲۲۸۳**	۱	زمان برداشت
۱۵/۵ ^{ns}	۱۵۷۲۲/۸**	۴۸۹/۹**	۱	نوع گیاه
۵۰/۲ ^{ns}	۲۸/۱ ^{ns}	۳۲/۲**	۱	سطح روی × زمان برداشت
۹۴/۲*	۵۵/۹ ^{ns}	۹/۷**	۱	سطح روی × نوع گیاه
۲۰/۸ ^{ns}	۳۴۵۹/۵**	۳۸۵/۳**	۱	زمان برداشت × نوع گیاه
۱/۳ ^{ns}	۸۲/۳ ^{ns}	۶/۳**	۱	اثرات متقابل سه گانه
۱۸/۱۵	۱۷۷/۴۵	۰/۱۴	۱۶	خطا

**، * و ns: به ترتیب معنی دار در سطح احتمال ۱ درصد و ۵ درصد و بدون اختلاف معنی دار

حروف متفاوت نشان دهنده اختلاف معنی دار در سطح ۵ درصد بین تیمارها است. (برداشت اول: H1، برداشت دوم: H2). (//: شکست برای نمایش بهتر داده‌ها)

نوع گیاه و اثر متقابل آنها بر طول ریشه در سطح احتمال ۱ درصد معنی دار بود. مقایسه میانگین‌ها (جدول ۳) نشان داد که با گذشت زمان طول ریشه به‌طور معنی‌داری افزایش یافت و بیشترین و کمترین طول ریشه به ترتیب مربوط به کاهو در زمان برداشت دوم و اسفناج در زمان برداشت اول است. اثر سطح روی و زمان برداشت و همچنین اثر متقابل نوع گیاه و سطح روی بر نسبت طول ریشه به وزن خشک اندام هوایی (R/S) در سطح ۵ درصد معنی دار بود (جدول ۲).

وزن خشک اندام هوایی (شکل ۱) و طول ریشه (جدول ۳) در هر دو گیاه با گذشت زمان افزایش یافت با این تفاوت که وزن خشک اندام هوایی نسبت به طول ریشه با گذشت زمان با شیب بیشتری افزایش یافت، به همین دلیل نسبت R/S با گذشت زمان کاهش یافت (جدول ۴). باربر (۷) و وانگ و همکاران (۳۳) گزارش کردند که اولین واکنش دفاعی گیاهان به غلظت زیاد نیترات در محلول غذایی کاهش نسبت R/S با گذشت زمان است آنها این امر را بیانگر نوعی خود تنظیمی گیاه در مقابله با افزایش غلظت نیترات دانستند، به عبارتی گیاه

شکل ۱. اثر متقابل سطح روی، نوع گیاه و زمان برداشت بر وزن خشک و تر اندام هوایی

حروف متفاوت نشان دهنده اختلاف معنی دار در سطح ۵ درصد بین تیمارها است. (برداشت اول: H1، برداشت دوم: H2). (//: شکست برای نمایش بهتر داده‌ها)

روی، زمان برداشت و نوع گیاه بر وزن خشک اندام هوایی در سطح ۱ درصد معنی دار بود.

بررسی اثر متقابل سطح روی، نوع گیاه و زمان برداشت (شکل ۱) نشان داد، با افزایش سطح روی در محلول غذایی وزن خشک و تر اندام هوایی کاهو و اسفناج در زمان برداشت دوم به‌طور معنی‌داری کاهش یافت.

بر اساس نتایج تجزیه واریانس (جدول ۲)، اثر زمان برداشت،

جدول ۳. اثر نوع گیاه و زمان برداشت بر طول ریشه (متر)

میانگین	زمان برداشت (روز بعد از انتقال نشاءها به محلول غذایی)		گیاه
	۴۶	۲۹	
۷۴/۸۳ ^A	۱۱۰/۲۴ ^a	۳۹/۴۳ ^b	کاهو
۲۳/۶۴ ^B	۳۵/۰۴ ^b	۱۲/۲۵ ^c	اسفناج
	۷۲/۶۴ ^A	۲۵/۸۳ ^B	میانگین

در هر سطر یا ستون، میانگین‌هایی که حداقل دارای یک حرف مشترک می‌باشند، طبق آزمون چند دامنه‌ای دانکن در سطح ۵ درصد تفاوت معنی‌داری ندارند.

جدول ۴. اثر سطح روی و زمان برداشت بر نسبت طول ریشه به وزن خشک اندام هوایی (R/S)

سطح روی (میکروگرم در لیتر)	زمان برداشت (روز بعد از انتقال نشاءها به محلول غذایی)		پارامتر اندازه‌گیری شده	R/S
	۷	۴۶		
۵۰	۱۲/۲۰ ^b	۶/۳۷ ^b	۲۵/۲۰ ^a	
۱۹/۳۸ ^a				

در هر تیمار آزمایشی، میانگین‌هایی که حداقل دارای یک حرف مشترک می‌باشند، طبق آزمون چند دامنه‌ای دانکن در سطح ۵ درصد تفاوت معنی‌داری ندارند.

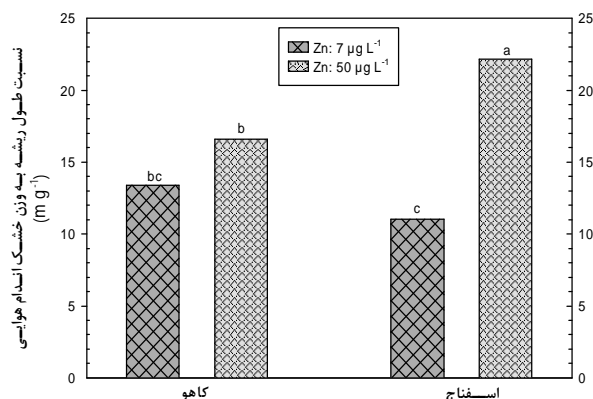
هوایی، در مواجهه با افزایش نیترات از خود واکنش دفاعی نشان می‌دهد. افزایش غلظت روی در محلول غذایی، با کاهش وزن خشک اندام هوایی در زمان برداشت دوم موجب افزایش نسبت R/S شد (جدول ۴). همچنین اثر متقابل سطح روی و نوع گیاه نشان داد (شکل ۲)، نسبت R/S در گیاه اسفناج با افزایش غلظت روی در محلول غذایی افزایش یافت.

غلظت نیترات ریشه، اندام هوایی و فعالیت آنزیم نیترات

ردوکتاز

اثر سطح روی، زمان برداشت، نوع گیاه و همچنین اثرات متقابل آنها بر غلظت نیترات ریشه و اندام هوایی در سطح ۱ درصد معنی‌دار بود (جدول ۵).

نتایج مقایسه میانگین‌ها (جدول ۶) نشان داد، در سطح ۵۰

شکل ۲. اثر متقابل سطح روی و نوع گیاه بر نسبت طول ریشه به

وزن خشک اندام هوایی (R/S)

حروف متفاوت نشان دهنده اختلاف معنی‌دار در سطح ۵ درصد بین تیمارها است.

با عدم گسترش ریشه و در مقابل با توسعه و گسترش اندام

جدول ۵. تجزیه واریانس اثرهای اصلی و متقابل فاکتورها بر غلظت نیترات در اندام هوایی و ریشه و فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز اندام هوایی

منابع تغییر	درجه آزادی	غلظت نیترات ریشه	غلظت نیترات اندام هوایی	فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز اندام هوایی	میانگین مربعات
سطح روی	۱	۱۸۴۲/۲**	۷۸۳۴۳/۵**	۰/۰۱۶**	
زمان برداشت	۱	۲۸۰۶۱/۱**	۵۱۴۹۷۰/۹**	۰/۰۰۴**	
نوع گیاه	۱	۱۰۰۵/۵**	۱۳۹۸۱۵۰/۲**	۰/۱۲۶**	
سطح روی × زمان برداشت	۱	۱۹۹۸/۵**	۳۷۰۴۴/۲**	۰/۰۰۰۱*	
سطح روی × نوع گیاه	۱	۴۲۲۴/۳**	۲۱۸۹۷۷/۶**	۰/۰۰۴**	
زمان برداشت × نوع گیاه	۱	۹۱۳/۷**	۱۱۶۹۰۱/۰**	۰/۰۰۲**	
اثرات متقابل سه گانه	۱	۳۴۵۸/۶**	۱۴۹۹۱/۹**	۰/۰۰۰۹**	
خطا	۱۶	۷/۱	۱۸۰۷/۶	۰/۰۰۰۰۳	

**، * و ns: به ترتیب معنی دار در سطح احتمال ۱ درصد و ۵ درصد و بدون اختلاف معنی دار

جدول ۶. مقایسه میانگین‌های اثر زمان برداشت، سطح روی و نوع گیاه بر غلظت نیترات ریشه، اندام هوایی و فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز

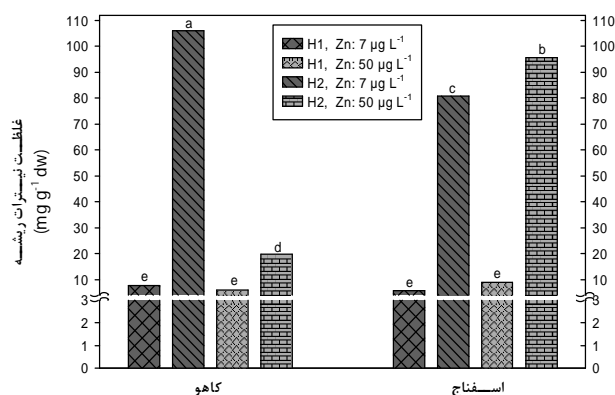
اثر اصلی	سطوح	غلظت نیترات ریشه	غلظت نیترات اندام هوایی	فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز
		(میلی گرم در گرم)		($\mu\text{mol NO}_2^- \cdot \text{g}^{-1} \text{FW} \cdot \text{h}^{-1}$)
زمان برداشت	۲۹	۷/۱۱ ^b	۲۳۰/۱۲ ^b	۰/۱۵۵ ^a
	۴۶	۷۵/۴۹ ^a	۵۲۳/۰۹ ^a	۰/۱۳۰ ^b
	۷	۵۰/۰۶ ^a	۴۳۳/۷۴ ^a	۰/۱۱۶ ^b
سطح روی	۵۰	۳۲/۵۴ ^b	۳۱۹/۴۷ ^b	۰/۱۶۸ ^a
	کاهو	۳۴/۸۳ ^b	۶۱۷/۹۷ ^a	۰/۰۷۰ ^b
نوع گیاه	اسفناج	۴۷/۷۷ ^a	۱۳۵/۲۴ ^b	۰/۲۱۵ ^a

در هر ستون و در هر فاکتور، میانگین‌های دارای حداقل یک حرف لاتین مشترک، با آزمون دانکن در سطح احتمال ۵ درصد تفاوت معنی دار ندارند.

هفتگی بوده است.

همان‌طور که نتایج در جدول ۳ نشان داد، طول ریشه در گیاه اسفناج به‌طور معنی‌داری کمتر از کاهو بوده است و براساس پژوهش‌های لیزینسکی و تانر (۲۲) و استالهام و آلن (۳۰) که گزارش کردند که بین طول ریشه و وزن خشک ریشه رابطه خطی و مسقیمی وجود دارد می‌توان بیان نمود که وزن خشک ریشه نیز در گیاه اسفناج به‌طور معنی‌داری کمتر از کاهو است به همین دلیل غلظت نیترات در ریشه اسفناج بیشتر از کاهو بوده است.

میکروگرم در لیتر روی، غلظت نیترات ریشه و اندام هوایی به‌طور معنی‌داری کمتر از سطح ۷ میکروگرم در لیتر روی است. با گذشت زمان غلظت نیترات ریشه و اندام هوایی افزایش یافت. نتایج هم‌چنین نشان داد غلظت نیترات در ریشه اسفناج بیشتر از کاهو بوده است در حالی که غلظت نیترات در اندام هوایی کاهو بیشتر از اسفناج بود. پژوهش‌های آنجانا و همکاران (۶) نشان داد که غلظت نیترات در اندام هوایی اسفناج با گذشت زمان افزایش یافته به‌طوری‌که میزان انباشت نیترات ۶ هفته بعد از کاشت به‌طور معنی‌داری بیش از ۳

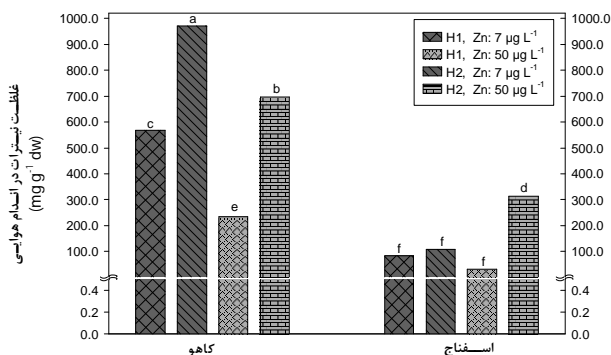
شکل ۴. اثر متقابل سطح روی، نوع گیاه و زمان برداشت بر غلظت

نیتрат ریشه

حروف متفاوت نشان‌دهنده اختلاف معنی‌دار در سطح ۵ درصد بین تیمارها است. (برداشت اول: H1؛ و برداشت دوم: H2). (//: ایجاد شکست برای نمایش بهتر داده‌ها)

میزان کم فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در کاهو (جدول ۶) مربوط می‌شود. نتایج این پژوهش با نتایج کمپل (۱۰) که اعلام کرد میزان فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز بسته به نوع و سن گیاه و شرایط تغذیه‌ای آن متفاوت است مطابقت دارد. نتایج سانتاماریا (۲۶) و چن و همکاران (۱۲) نشان داد که در یک شرایط محیطی و تغذیه‌ای یکسان توانایی گیاهان مختلف در جذب و احیاء نیترات متفاوت است که یکی از دلایل آن تفاوت در میزان فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز است. بیورز و هگمن (۸) اعلام کردند که افزایش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز موجب کاهش غلظت نیترات در اندام‌های گیاهی می‌شود.

اثر متقابل سطح روی، نوع گیاه و زمان برداشت بر غلظت نیترات اندام هوایی (شکل ۳) نشان داد، با افزایش غلظت روی در محلول غذایی غلظت نیترات در اندام هوایی کاهو در هر دو زمان برداشت کاهش یافت. در حالی که غلظت نیترات در اندام هوایی اسفناج در زمان برداشت دوم، به‌طور معنی‌داری افزایش یافت. کیتاگیسی و اوپاتا (۲۰) با بررسی تأثیر کمبود عنصر روی در متابولیسم نیتروژن در گیاه نشان دادند که کمبود روی موجب کاهش غلظت نیتروژن کل و نیتروژن آلی و افزایش غلظت نیترات در گیاه گردید. شرما و همکاران (۲۹) در پژوهشی با

شکل ۵. اثر متقابل سطح روی، نوع گیاه و زمان برداشت بر غلظت

نیترات اندام هوایی

حروف متفاوت نشان‌دهنده اختلاف معنی‌دار در سطح ۵ درصد بین تیمارها است. (برداشت اول: H1؛ و برداشت دوم: H2). (//: ایجاد شکست برای نمایش بهتر داده‌ها)

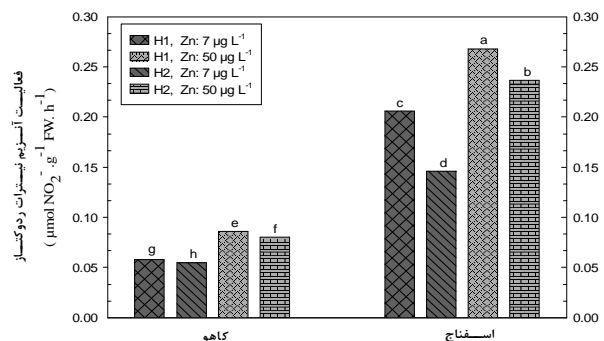
نتایج تجزیه واریانس (جدول ۵) نشان داد که اثر سطح روی، زمان برداشت و نوع گیاه و اثرات متقابل آنها بر فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در سطح ۱ درصد معنی‌دار بود. مقایسه میانگین‌ها (جدول ۶) نشان داد که با گذشت زمان فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز به‌طور معنی‌داری کاهش یافت. افزایش سطح روی در محلول غذایی موجب افزایش فعالیت آنزیم شد، هم‌چنین نتایج نشان داد که فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در گیاه اسفناج به‌طور معنی‌داری بیشتر از کاهو بوده است. افزایش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز، با افزایش غلظت روی در محلول غذایی موجب کاهش انباشت نیترات در ریشه و اندام هوایی شد (جدول ۶). هم‌چنین با گذشت زمان و کاهش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز غلظت نیترات ریشه و اندام هوایی افزایش یافت (جدول ۶). سانتورو و مگالیز (۲۷) با بررسی تغییرات فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در مراحل رشد گیاه نشان دادند که با افزایش رشد گیاه و کاهش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز میزان انباشت نیترات در گیاه افزایش یافت.

غلظت نیترات در اندام هوایی کاهو به‌طور معنی‌داری بیشتر از اسفناج بود (جدول ۶) که دلیل آن به تفاوت در نوع گیاه، طول‌تر بودن طول ریشه کاهو نسبت به اسفناج (جدول ۳) و

اندام هوایی کاهو و اسفناج در هر دو زمان برداشت به طور معنی داری افزایش یافت.

میزان فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز برحسب میکرومول نیتريت تولید شده در یک گرم وزن تازه گیاهی (اندام هوایی) در ساعت گزارش شد. افزایش غلظت روی در محلول غذایی اگرچه موجب افزایش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز (در یک گرم وزن تر اندام هوایی) در اسفناج گردید (شکل ۵) اما به دلیل کاهش شدید وزن تر و خشک اندام هوایی اسفناج در زمان برداشت دوم (شکل ۱)، میزان فعالیت آنزیم در کل اندام هوایی اسفناج به اندازه‌ای نبوده است که بتواند با انباشت نیترات در گیاه مقابله کند، به عبارتی میزان ورودی نیترات به گیاه اسفناج بیشتر از سرعت احیاء و جذب خالص آن بوده است؛ به همین دلیل غلظت نیترات در اندام هوایی اسفناج (شکل ۳) با افزایش غلظت روی در محلول غذایی افزایش یافت. علاوه بر این با افزایش غلظت روی و افزایش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در گیاه اسفناج، میزان ورودی نیترات به داخل گیاه (اینفلاکس (Influx)) نیز افزایش یافت و از آنجا که میزان اینفلاکس نیترات به درون گیاه از مقدار کاهش نیترات در اثر فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز بیشتر بود، لذا برآیند غلظت نیترات در گیاه افزایشی بوده است. میزان اینفلاکس نیترات به درون گیاهان کاهو و اسفناج و مکانیسم‌های مربوط به آن در مقاله‌ای دیگر به صورت کامل ارائه و بررسی خواهند شد.

افزایش غلظت روی در محلول غذایی، موجب کاهش انباشت نیترات در گیاه کاهو (شکل ۳) شد. علت کاهش انباشت نیترات در اندام هوایی کاهو را می‌توان به چند عامل نسبت داد، ۱- افزایش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در اندام هوایی کاهو (شکل ۵)، با افزایش غلظت روی در محلول غذایی ۲- نقش یون سولفات در کاهش انباشت نیترات (چون در این آزمایش برای تأمین عنصر روی از نمک سولفات روی استفاده شد، بخشی از اثر روی بر انباشت نیترات را می‌توان به عنصر سولفات نسبت داد). بلوم زانداسترا و لمپ (۹) در مطالعات

شکل ۵. اثر متقابل سطح روی، نوع گیاه و زمان برداشت بر فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز

حروف متفاوت نشان‌دهنده اختلاف معنی‌دار در سطح ۵ درصد بین تیمارها است. (برداشت اول: H1 و برداشت دوم: H2).

بررسی نقش عنصر روی در فیزیولوژی گیاه، به نقش این عنصر در متابولیسم نیترات اشاره کردند. پژوهش‌های آمبرگ (۵) نشان داد، نقش عنصر روی در انباشت نیترات مربوط به نقش این عنصر در فعالیت‌های آنزیمی مؤثر در احیاء و متابولیسم نیترات بود و کمبود روی در گیاهان موجب تشدید انباشت نیترات در آنها شد.

براساس نتایج شکل ۴، افزایش غلظت روی در محلول غذایی، موجب کاهش غلظت نیترات در ریشه گیاه کاهو در زمان برداشت دوم شد در حالی که غلظت نیترات در ریشه اسفناج در زمان برداشت دوم افزایش یافت. با افزایش غلظت روی در محلول غذایی، انباشت نیترات در ریشه اسفناج افزایش یافت که علت آن به ویژگی‌های مورفولوژیک ریشه گیاه شامل طول ریشه و وزن خشک ریشه مربوط می‌شود. همان‌طور که اشاره شد (جدول ۳)، طول ریشه در گیاه اسفناج به‌طور معنی‌داری کمتر از کاهو بوده است بر همین اساس به دلیل اثر رقت، افزایش غلظت روی در محلول غذایی با کاهش طول ریشه و در نتیجه وزن خشک ریشه موجب افزایش غلظت نیترات در ریشه اسفناج گردید.

اثر متقابل سطح روی، نوع گیاه و زمان برداشت بر فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز (شکل ۵) نشان داد که با افزایش غلظت روی در محلول غذایی، میزان فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در

جدول ۷. مقایسه میانگین‌های اثر زمان برداشت، سطح روی و نوع گیاه بر غلظت آهن، روی و مس در اندام هوایی

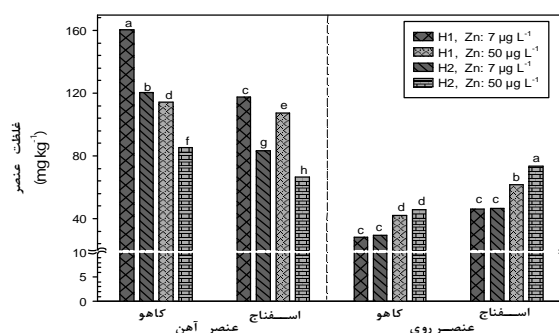
غلظت مس	غلظت روی (میلی‌گرم بر کیلوگرم)	غلظت آهن	سطوح	اثر اصلی
۱۲/۷۷ ^a	۴۴/۵۰ ^b	۱۲۴/۹ ^a	۲۹	زمان برداشت
۱۰/۷۹ ^b	۴۸/۶۹ ^a	۸۸/۸۲ ^b	۴۶	
۱۲/۴۸ ^a	۳۷/۵۰ ^b	۱۲۰/۳۲ ^a	۷	سطح روی
۱۱/۰۸ ^b	۵۵/۶۹ ^a	۹۳/۳۷ ^b	۵۰	
۱۱/۹۴ ^a	۳۶/۳۲ ^b	۱۲۰/۰۱ ^a	کاهو	نوع گیاه
۱۱/۶۱ ^b	۵۶/۸۸ ^a	۹۳/۶۱ ^b	اسفناج	

در هر ستون و در هر فاکتور، میانگین‌های دارای حداقل یک حرف لاتین مشترک، با آزمون دانکن در سطح احتمال ۵ درصد تفاوت معنی‌دار ندارند.

گیاه بر غلظت عناصر (جدول ۷) نشان داد، با گذشت زمان و هم‌چنین افزایش غلظت روی در محلول غذایی، غلظت آهن و مس در اندام هوایی کاهش و غلظت روی در اندام هوایی افزایش یافت. نتایج هم‌چنین نشان داد که غلظت آهن و مس در کاهو بیشتر از اسفناج بود در صورتی‌که غلظت روی در اندام هوایی اسفناج بیشتر از کاهو بوده است.

اثر متقابل سطح روی، نوع گیاه و زمان برداشت بر غلظت عناصر آهن و روی (شکل ۶) نشان داد، با افزایش غلظت روی در محلول غذایی، غلظت آهن در اندام هوایی کاهو و اسفناج در هر دو زمان برداشت کاهش یافت. غلظت روی نیز در اندام هوایی کاهو و اسفناج در هر دو زمان برداشت افزایش یافت. با گذشت زمان غلظت آهن در اندام هوایی کاهو و اسفناج کاهش یافت. نتایج نشان داد که گذشت زمان موجب افزایش غلظت روی در اندام هوایی اسفناج در سطح ۵۰ میکروگرم در لیتر روی گردید.

آدیولوگو (۲) در پژوهشی با بررسی اثر مقادیر روی و نیتروژن بر غلظت عناصر کم‌نیاز نشان داد که با کاربرد غلظت زیاد روی در یک خاک آهنکی، مقدار آهن، منگنز و مس در گیاه به‌طور معنی‌داری کاهش پیدا کرد که این امر می‌تواند به‌دلیل رقابت بین روی و عناصر آهن، منگنز و مس در جذب توسط ریشه گیاه باشد. کامباس و همکاران (۱۳) نیز بیان کردند که

شکل ۶. اثر متقابل سطح روی، نوع گیاه و زمان برداشت بر غلظت آهن و روی

حروف متفاوت نشان‌دهنده اختلاف معنی‌دار در سطح ۵ درصد بین تیمارها است. (برداشت اول: H1 و برداشت دوم: H2).

خود نشان دادند که بین غلظت نیترات با سولفات و روی در اندام‌های گیاه کاهو، رابطه هم‌سستی وجود دارد. ماینارد و همکاران (۲۴) نشان دادند که کاهش غلظت سولفات روی ممکن است به افزایش انباشتگی نیترات در گیاهان منجر شود. ۳- وجود رابطه هم‌سستی بین یون روی و نیترات در اندام هوایی گیاه (در ادامه مقاله بررسی شده است).

غلظت عناصر آهن، روی و مس

نتایج مقایسه میانگین‌های اثر زمان برداشت، سطح روی و نوع

نیترات ردوکتاز با گذشت زمان باشد (شکل ۵). مطالعات تری (۳۲) نشان داد میزان فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در گیاهانی که کمبود آهن و مس دارند کاهش یافت و علت آن را به نقش این دو عنصر به عنوان اجزای فلزی در ساختار آنزیم نیترات ردوکتاز مربوط دانست.

نتیجه گیری

با گذشت زمان و کاهش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز غلظت نیترات در ریشه و اندام هوایی افزایش یافت. افزایش غلظت روی در محلول غذایی با افزایش فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز موجب کاهش غلظت نیترات در ریشه و اندام هوایی گردید. هم چنین با افزایش غلظت روی در گیاه، غلظت آهن و مس در اندام هوایی کاهش یافت. افزایش سطح روی در محلول غذایی با کاهش وزن خشک اندام هوایی کاهو و اسفناج در زمان برداشت دوم موجب افزایش نسبت R/S شد. با افزایش غلظت روی اگرچه فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز در هر دو گیاه افزایش یافت، لیکن تنها کاهش غلظت نیترات در اندام هوایی کاهو مشاهده گردید. علت افزایش غلظت نیترات در اندام هوایی اسفناج، با افزایش غلظت روی در محلول، می تواند به کاهش شدید وزن تر اندام هوایی اسفناج و هم چنین میزان ورودی نیترات به داخل گیاه (اینفلاکس) مربوط باشد. نتایج این پژوهش نشان داد متابولیسم نیترات در گیاهان تحت تأثیر فعالیت آنزیم نیترات ردوکتاز بوده و فعالیت این آنزیم نیز تحت تأثیر نوع گیاه، زمان برداشت و شرایط تغذیه ای گیاه از جمله غلظت عنصر روی است.

روی از انتقال آهن در گیاه شاهی آبی جلوگیری کرده و به نظر می رسد که روی به عنوان کاتیون رقیب از انتقال متابولیک فعال آهن در مکان های جذب در ساقه جلوگیری می کند. آلپسلان و تابان (۴) نیز در بررسی ارتباط بین عنصر روی و آهن در گیاه برنج نشان دادند که علت کاهش عملکرد برنج با افزایش فراهمی روی، مربوط به کاهش میزان جذب آهن در آن بوده است. شرما و همکاران (۲۸) در مطالعات خود بر روی کلم نشان دادند که کمبود روی در گیاه منجر به افزایش انباشت نیترات و کاهش غلظت عناصر کم نیاز (آهن، مس و منگنز) در گیاه شد که دلیل آن را رابطه همسستیزی بین روی و نیترات و نیترات با عناصر آهن، مس و منگنز دانستند.

افزایش غلظت روی در محلول غذایی، موجب کاهش غلظت آهن در اندام هوایی اسفناج (شکل ۶) و هم چنین افزایش غلظت نیترات در اندام هوایی گیاه در زمان برداشت دوم (شکل ۳) گردید. کاهش غلظت آهن و افزایش انباشت نیترات در اندام های گیاهی و هم چنین افزایش غلظت نیترات در محلول می تواند به عنوان یک تنش تغذیه ای برای گیاه مطرح باشد که باعث افزایش نسبت R/S در گیاه اسفناج شد (شکل ۲). جانجک و کلاسن (۱۹) نسبت R/S را بیان گر توانایی گیاه در جذب عناصر غذایی در شرایط محدودیت و یا تنش عناصر غذایی در محیط رشد دانستند و افزایش این نسبت را به عنوان یکی از سازوکارهای مورد استفاده گیاهان برای جذب مقدار کافی عناصر غذایی در شرایط کمبود مطرح نمودند.

غلظت آهن و مس در اندام هوایی با گذشت زمان کاهش یافت (جدول ۷)، که می تواند دلیلی برای کاهش فعالیت آنزیم

منابع مورد استفاده

۱. امامی ع. ۱۳۷۵. شرح روش های تجزیه گیاه، جلد اول، نشریه فنی شماره ۹۸۲، مؤسسه تحقیقات خاک و آب تهران.
2. Adiloglu, S. 2006. The effect of increasing nitrogen and zinc doses on the iron, copper and manganese contents of maize plant in calcareous and zinc deficient soils. *Asian J. Plant Sci.* 5: 504-507.
3. Ahmed, A.H.H., M.K. Khalil and A.M. Farrag. 2000. Nitrate accumulation, growth, yield and chemical composition of Rocket plant as affected by NPK fertilization, kinetin and salicylic acid, in: *Proceedings of ICEHM 2000*, Cairo University, Egypt, pp. 495-508.
4. Alpaslan, M. and S. Taban. 1996. Zinc-iron relationship in rice (*Oryza sativa* L.). *Ankara Univ., J. Agric. Fac. Ankara, Turkey.* 2: 45-49.
5. Amberger, A. 1974. Micronutrients, dynamics in the soil and function in plant metabolism. II- Manganese. *Proc.*

- Egypt. Bot. Soc. Workshop 1:91-101.
6. Anjana., S. Umar and M. Iqbal. 2006. Nitrate accumulation in plants, factors affecting the process, and human health implications. A review, Industry and Agriculture, New Delhi, India, pp.45-57.
 7. Barber, S. A. 1984. Soil nutrient bioavailability. A mechanistic approach. John Wiley and Sons, New York, NY. 398 p.
 8. Beevers, L. and R. H. Hageman. 1983. Uptake and reduction of nitrate: Bacteria and higher plants. In "Encyclopedia of Plant Physiology, New series" 154: 351-375.
 9. Blom-Zandstra, M. and J.E.M. Lampe. 1983. The effect of chloride and sulphate salts on the nitrate content in lettuce plants, J. Plant Nutr. 6: 611-628.
 10. Campbeel, W. h. 1999. Nitrate reductase, structure, function and regulation: bridging the gap between biochemistry and physiology. Annu Rev Plant Physiol Plant Mol BIOL 50: 277-303.
 11. Cantliffe, D.J. 1973. Nitrate accumulation in table beets and spinach as affected by nitrogen, phosphorus, and potassium nutrition and light intensity, Agron. J. 65: 563-565.
 12. Chen, B. M., Z. H. Wang, S. X. Li, G. X. Wang, H. X. Song and X. N. Wang. 2004. Effects of nitrate supply on plant growth, nitrate accumulation, metabolic nitrate concentration and nitrate reductase activity in three leafy vegetables. Plant Sci. 167: 635-643.
 13. Cumbus, I. P., D. J. Hornsey and L. W. Robinson. 1977. The influence of phosphorus, zinc and manganese on absorption and translocation of iron in watercress. J. Plant and Soil 78: 651-660.
 14. Dejon, C. W. And W. Stekbaut. 1995. Nitrate in food commodities vegetable origin and the total diet in Belgium, Ghent university., Faculties Bio-Ingenuous Wetenschappen (FLTBW) 15: 625-631.
 15. Drlik, J. and J. Rogl. 1992. The effect of graduated rates of nitrogen fertilization on yield and nitrate accumulation in carrots, Zahradnictvi 19:39-46.
 16. Egmond, F. and H. Breteler. 1972. Nitrate reductase activity and oxalate content of sugar-beet leaves. Neth. J. Agric. Sci. 20: 193-198.
 17. Hoagland, D. R. and D. I. Arnon. 1950. The water-culture method for growing plants without soil. Calif. Agric. Exp. St., USA, Circ. 347 (Revised by D.I. Arnon).
 18. Jaworski, E. G. 1971. Nitrate reductase assay in intact plant tissues. Biochemical and Biophysical Research Communications 43: 1274-1279.
 19. Jungk, A. and N. Claassen. 1997. Ion diffusion in the soil-root system. Adv. Agron. 61: 53-110.
 20. Kitagishi, K. and H. Obata. 1986. Effects of zinc deficiency on the nitrogen metabolism of meristematic tissues of rice plants with reference to protein synthesis. Soil Sci. Plant Nutr. 32: 397-405.
 21. Klein, R. M., E.M. Captuto and B.A. Witterhole. 1962. The role of zinc in the growth of plant tissue culture. Am. J. Bot. 49: 323-327.
 22. Lesczynski, D.B. and C.B. Tanner. 1976. Seasonal variation in root distribution of irrigated field-grown 'Russet Burbank' potatoes. Am. Potato. J. 53: 69-78.
 23. Lindsay, W.L. 1972. Zinc in soils and plant nutrition. Adv. Agron. 24: 147-186.
 24. Maynard, D.N., A.V. Barker, P.L. Minotti and H.H. Peck. 1976. Nitrate accumulation in vegetables. Adv. Agron. 28: 71-118.
 25. Ruiz, J.M. and L. Romero. 2002. Relationship between potassium fertilization and nitrate assimilation in leaves and fruits of cucumber (*Cucumis sativa*) plants, Ann. Appl. Biol. 140: 241-245.
 26. Santamaria, P. 2006. Nitrate in vegetables: toxicity, content, intake and EC regulation, J. Sci. Food Agr. 86: 10-17.
 27. Santoro, L.G. and A. C. N. Magalhaes. 1983. Changes in nitrate reductase activity during development of soybean leaf. J. Plant Physiol. 112: 113-121.
 28. Sharma, C P., P.N. Sharma, S.S. Bisht and B.D. Nautical. 1982. Zinc deficiency induced changes in cabbage [*Brassica oleracea* var. *Capitata*]. In Plant Nutrition 1982: Proceedings of the Ninth international Plant Nutrition Colloquium, Warwick University, England, August 22-27, 1982. Ed. A Scaife. pp 601-606.
 29. Sharma, P.N., C. Chatterjee, C.P. Sharma, N. Nautiya and S.C. Agarwala. 1979. Effect of zinc deficiency on development and physiology of wheat pollen. J. India Bot. Soc 58:330-334.
 30. Stalham, M. A. and E. J. Allen. 2001. Effect of variety, irrigation regime and planting date on depth, rate, duration and density of root growth in the potato (*Solanum tuberosum* L.) crop. J. Agric. Sci. Comb. 137: 251-270.
 31. Standard Methods for the Examination of Water and Wastewater 20th Edition 1998.
 32. Terry, N. 1980. Limiting factors in photosynthesis. I. Journal of Plant Physiology. 65: 114-120.
 33. Wang, Y., G. Mi, F. Chen, J. Zhang and F. Zhang. 2004. Response of root morphology to nitrate supply and its contribution to nitrogen accumulation in maize. J. Plant Nutr, 27: 2189-220.
 34. Zhou, Z.Y., M.J. Wang and J.S. Wang. 2000. Nitrate and nitrite contamination in vegetables in China, Food Rev. Int. 16: 61-76.